

УДК 159.923–053.88–055.1/3

© О. Г. Коваленко, 2017

О. Г. Коваленко (м. Полтава)

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ РІЗНОЇ СТАТІ

Коваленко О. Г. Психологічне благополуччя літніх людей різної статі.

Розглядаються особливості психологічного благополуччя особистості як інтегративного особистісного утворення, що формується у процесі її активності та в системі реальних взаємин з об'єктами оточуючої дійсності і характеризується відчуттям задоволеності життям, усвідомленням реалізації власного потенціалу. Встановлено, що літні чоловіки і жінки мають однаковий рівень психологічного благополуччя; він у цьому віці порівняно із попередніми віковими етапами знижується. Це свідчить про те, що в цьому віці погіршується психологічне функціонування людини, вона не розуміє напрямків свого подальшого розвитку, не усвідомлює можливостей реалізації власного потенціалу, мало задоволена своїм життям та своєю особистістю, не приймає себе. Їй бракує близьких довірливих стосунків з оточуючими людьми. За умов виникнення суперечок, недостатньо захищає власну позицію, переважно приймає думку тих, хто є поряд, навіть, сторонніх осіб. Літня людина вважає, що майже не здатна щось змінити у своєму житті; їй інколи нецікаво жити й смисл та спрямованість життя нею мало розуміються. Недостатнє психологічне благополуччя літніх осіб визначається їхніми труднощами у виявленні позитивних емоцій, зосередженістю на своїх недоліках, послабленням внутрішнього локусу контролю, погіршенням самооцінки та відсутністю адекватних засобів її компенсації, зниженням їхньої впевненості в собі, збільшенням відчуття безсилля, невірою у власну здатність щось змінити, нереалізованістю, втратою інтересу до життя, відсутністю задоволення ним, зосередженістю на вузькому соціальному просторі, хотінням змінити своє життя, але небажанням дійсно докладати для цього зусилля, негативним ставленням до змін, які в них відбуваються.

Ключові слова: психологічне благополуччя, позитивні стосунки, автономія, управління середовищем, особистісне зростання, цілі в житті, самоприйняття.

Постановка проблеми. У сучасній соціокультурній ситуації досить важливою проблемою є формування і збереження здорової особистості. Для оцінки здоров'я особистості використовують поняття фізичного, соціального, морального, психічного здоров'я. Останнє виявляється як стан, що сприяє найповнішому фізичному, розумовому і емоційному розвитку людини. Його показником є благополуччя людини, її суб'єктивне відчуття позитивного, гармонійного функціонування, задоволеності життям, самореалізації. Актуальним є збереження такого, психологічного благополуччя в пізньому віці, виявлення його особливостей в осіб різної статі.

Аналіз наукових досліджень. У науковій літературі є різні напрямки в обґрунтуванні специфіки психологічного благополуччя особистості. Прихильники першого, гедоністичного напрямку (Н. Бредберн, Е. Дінер, Д. Канеман, Р. М. Шаміонов) психологічне благополуччя трактують як задоволеність, стан динамічної рівноваги, чуттєву радість і прагнуть шукати шляхи отримання такого задоволення (досягнення щастя). Представники другого, евдемоністичного напрямку (В. М. Духневич, А. Макгрегор, К. Ріфф, М. Селігман, Б. Сінгер, А. Уотерман) психологічне благополуччя обґрунтовують позитивним психологічним функціонуванням і розвитком людського потенціалу, особистісним зростанням. Окремі сучасні учені намагаються об'єднати вищезгадані два напрямки, наголошуючи, що справжнє благополуччя людини є багатовимірним конструктом, що включає і задоволення, і переживання життя як повноцінного

та значимого (І. Ф. Аршава, К. С. Берідж, Н. М. Голубєва, І. С. Горбаль, Е. Десі, Дж. Майклсон, Я. І. Павлоцька, Р. М. Райан, В. Хута) [2; 3].

Науковці приділяли увагу взаємозв'язку понять «психологічне благополуччя» та «суб'єктивне благополуччя» (Н. К. Бахарєва, Н. Бредберн, Е. Дінер, Л. В. Куліков, О. М. Паніна, К. Ріфф, С. Ю. Семенов, А. Є. Созонтов, М. К. Соколова, Р. М. Шаміонов), аналізували складові психологічного благополуччя (І. С. Горбаль, Е. Дінер, Л. В. Кулідов, Ю. М. Олександров, Г. Д. Орлова, К. Ріфф, Є. Г. Трошихіна, О. О. Шадрін, Р. М. Шаміонов, О. С. Ширяєва), його чинники (А. Б. Белоусова, О. Є. Бочарова, Л. Б. Козьміна, Д. С. Корнієнко, П. Т. Коста, К. В. Костенко, Р. Р. МакКрає, Ю. М. Олександров, В. О. Олефір, Я. І. Павлоцька, К. Л. Сайдлекі). Але, недостатньо приділялася увага проблемам психологічного благополуччя людини на пізніх етапах життя (за виключенням окремих досліджень цього феномену М. Бельскі, М. В. Єрмолаєвою, К. В. Костенко, О. І. Мельохіна, Т. Б. Партико, М. Л. Смультсон). Тому **метою статті є** виявлення особливостей психологічного благополуччя літніх осіб різної статі.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Для встановлення особливостей психологічного благополуччя літніх осіб різної статі використана шкала психологічного благополуччя Керол Д. Ріфф, яка дозволяє виявити загальний рівень психологічного благополуччя особистості та вплив на нього таких сфер позитивного її функціонування, як позитивні стосунки, автономія, управління середовищем, особистісне зростання, цілі в житті, самоприйняття. У дослідженні взяли участь 325 осіб віком від 57 до 86 років, які мають різні соціальні і демографічні характеристики. Середній вік досліджуваних – 67 років. Серед них чоловіків – 81 особа, жінок – 244 особи.

Виявлено середні значення за кожною шкалою та підсумковим балом у досліджуваних осіб різної статі: «позитивні стосунки»: ч. – 54,78, ж. – 55,01, «автономія»: ч. – 52,73, ж. – 52,77, «управління середовищем»: ч. – 53,10, ж. – 53,83, «особистісне зростання»: ч. – 52,94, ж. – 52,68, «цілі в житті»: ч. – 53,48, ж. – 54,76, «самоприйняття»: ч. – 54,49, ж. – 54,45, психологічне благополуччя: ч. – 321,52, ж. – 323,50. Зважаючи на відсутність норм за цією методикою для осіб літнього та старечого віку, установили відповідність наявних результатів нормам для вікової групи осіб 35-55 років, отриманих на російськомовній вибірці Т. Д. Шевеленковою та П. П. Фесенко [2].

Установлено кількість літніх чоловіків і жінок (у %), які мають вищі і нижчі значення за кожною шкалою психологічного благополуччя та підсумковим балом (табл. 1). Порівняли отримані відсоткові значення.

Таблиця 1

Рівні психологічного благополуччя літніх чоловіків і жінок, n=325

Шкали	Чоловіки				Жінки			
	нижчі знач.		вищі знач.		нижчі знач.		вищі знач.	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Позитивні стосунки	44	54	37	46	161	66	83	34
Автономія	57	70	24	30	183	75	61	25
Управління середовищем	61	75	20	25	193	79	51	21
Особистісне зростання	60	74	21	26	215	88	29	12
Цілі в житті	60	74	21	26	171	70	73	30
Само-прийняття	34	42	47	58	170	70	74	30
Психологічне благополуччя	58	72	23	28	184	75	60	25

Можемо стверджувати, що близьких взаємин бракує 54% літніх чоловіків і 66% літніх жінок; їм може бути складно виявляти теплоту, відвертість і турботу про оточуючих; дехто (15% чоловіків (12 осіб) і 36% жінок (88 осіб)) навіть страждає від власної ізолюваності і фрустрованості, хоча й не виявляє достатньо бажання йти на компроміси. Загалом задоволені своїми близькими стосунками з іншими 46% літніх чоловіків і 34% літніх жінок, які зацікавлені їхніми проблемами, за умов виникнення непорозумінь схильні шукати спільну мову, йти на компроміси. Виявлені й такі літні люди, які ураховують думки оточуючих, виявляють співчуття, прихильність (23% чоловіків (19 осіб) і 17% жінок (42 осіб)). Отже, літні люди мають недостатній рівень позитивних взаємин як складової їхнього психологічного благополуччя, що може бути зумовлене труднощами у виявленні позитивних емоцій, зосередженістю на власній особі (перш за все на своїх недоліках). Ці дані узгоджуються з отриманими нами раніше результатами дослідження особливостей міжособистісного спілкування літніх осіб (у процесі якого формуються стосунки), коли було виявлено низькі та нижчі від середнього показники за емоційним компонентом такого спілкування [1].

Більшість літніх чоловіків (70%) і жінок (75%) виявляють конформну поведінку, орієнтуються на думку інших осіб при ухваленні важливих рішень; їм складно протидіяти соціальному тиску в думках і вчинках; найбільше це стосується 41% чоловіків (33 осіб) і 50% жінок (121 особа). Певну незалежність і здатність протидіяти соціальному тиску виявляють 30% чоловіків і 25% жінок, у тому числі, власними стандартами в регулюванні й оцінюванні своєї поведінки керуються лише 9% чоловіків (7 осіб) і 14% жінок (34 особи). Такі результати свідчать про недостатню здатність літніх людей до керування власною думкою у визначенні особливостей і напрямків своєї діяльності, про залежність їхньої поведінки від обставин та оцінки з боку інших, що може бути пов'язане із послабленням внутрішнього локусу контролю, погіршенням самооцінки та відсутністю адекватних засобів її компенсації.

Відчуття недостатньої здатності впливати на події оточуючого світу властиві 75% літніх чоловіків і 79% літніх жінок, в яких часто виникає відчуття неможливості поліпшити умови свого життя, їм навіть може бути складно виконувати повсякденні справи. Найскладніше у даному випадку 30% чоловіків (24 особам) і 37% жінок (91 особі). Компетентнішими в керуванні щоденним життям себе почувають 25% літніх чоловіків і 21% літніх жінок, які намагаються ефективно використовувати різні життєві обставини. Хоча уміння самому створювати умови, що задовольняють особистісні потреби і цінності властиві лише 11% чоловіків (9 особам) і 9% жінок (22 особам). Причини недостатньої впевненості літніх осіб у впливі на щоденне життя можуть бути зумовлені зниженням їхньої впевненості в собі, збільшенням відчуття безсилля, невірою у власну здатність щось змінити.

Більшості літніх людей (74% чоловіків і 88% жінок) властиві переживання особистісної стагнації; їм не зовсім цікаво жити, у них виникають труднощі в опануванні нових навичок. Найбільше страждають від відсутності відчуття особистісного прогресу в пізньому віці 38% чоловіків (31 особа) і 66% жінок (160 осіб). Відкритішими новому досвіду в цьому віці є 26% чоловіків і 12% жінок, які намагаються щось робити для саморозвитку, вчитися новому, хочуть реалізувати свої можливості, бути корисними іншим. Найкраще це вдається лише 5% чоловіків (4 особам) і 3% жінок (7 особам). Значні проблеми в особистісному саморозвитку літніх осіб можуть бути зумовлені їхньою нереалізованістю, втратою інтересу до життя, відсутністю задоволення ним.

Розмитість у баченні цілей свого життя властива 74% літніх чоловіків і 70% літніх жінок; яким бракує актуальних змістовних переконань, які б спрямовували б їхнє життя. 35% чоловіків (28 осіб) і 46% жінок (13 осіб) узагалі втрачають відчуття осмисленості сьогодення і минулого. Натомість більш осмисленим сьогодення є у 26% чоловіків і 30% жінок, в яких зберігаються

старі або й виникають нові переконання, що збагачують й урізноманітнюють їхнє життя. Найбільш змістовним своє життя вважають 11% чоловіків (9 осіб) і 16% жінок (40 осіб). Недостатня осмисленість і спрямованість життя літніх людей може бути пов'язана з їхньою зосередженістю на вузькому соціальному просторі, з хотінням змінити своє життя, але небажанням дійсно докладати для цього зусилля.

Стурбованість окремими рисами власної особистості, певну незадоволеність собою в літньому віці виявляють 42% чоловіків і 70% жінок; дехто (25% чоловіків (20 осіб) і 40% жінок (98 осіб)) навіть не приймає себе, прагне бути іншим, не таким, яким є насправді. Позитивно до себе, до різних сторін своєї особистості, до свого минулого ставляться більшість чоловіків (58%) і майже третина жінок (30%). Найбільше себе приймають і цілком задоволені собою 32% чоловіків (26 осіб) і 19% жінок (46 осіб). Аналізуючи ці результати дослідження особливостей самосприйняття літніх людей, варто відзначити його недостатній рівень, який може бути зумовлений їхнім негативним ставленням до змін, які в них відбуваються.

Загальний рівень психологічного благополуччя у віці пізньої дорослості є здебільшого низьким і нижчим від середнього (чоловіки – 72%, жінки – 75%) і свідчить про труднощі осіб цього віку у відтворенні основних компонентів позитивного функціонування. Найбільше проблем у цьому мають 35% чоловіків (28 осіб) і 61% жінок (150 осіб). Задоволенішими собою і життям є 28% літніх чоловіків і 25% літніх жінок, а 14% досліджених осіб (11 – чоловіки і 33 – жінки) мають навіть відчуття щастя, реалізованості, вони упевнені у власній здатності протидіяти викликам життя.

Перевірена достовірність виявленої відмінності за кожною шкалою та підсумковим балом психологічного благополуччя літніх чоловіків і літніх жінок за допомогою параметричного *t*-критерію Стюдента, а також непараметричного *U*-критерію Манна-Уїтні. Розрахунки здійснено у програмі SPSS. Нульова гіпотеза полягала у відсутності відмінності між змінними (показниками за різними шкалами та підсумковим балом психологічного благополуччя літніх чоловіків і літніх жінок), а альтернативна гіпотеза – у значущості такої відмінності.

Емпіричне значення *t*-критерію: «позитивні стосунки»: $t=0,188$; «автономія»: $t=0,039$; «управління середовищем»: $t=0,669$; «особистісне зростання»: $t=0,237$; «цілі в житті»: $t=1,044$; «самоприйняття»: $t=0,036$; підсумковий бал психологічного благополуччя: $t=0,358$. Критичне значення за таблицею – 1,97 (при рівні значимості $\alpha < 0,05$). При $t < t_{кр}$ підтверджується нульова гіпотеза про відсутність відмінності між усіма змінними. Емпіричне значення *U*-критерію: «позитивні стосунки»: $U=9.761,000$; «автономія»: $U=9.785,500$; «управління середовищем»: $U=10.783,000$; «особистісне зростання»: $U=9.587,000$; «цілі в житті»: $U=10.711,500$; «самоприйняття»: $U=9.821,000$; підсумковий бал психологічного благополуччя: $U=10.137,000$. Усі виявлені показники менші за $U_{кр}$ (при $p \leq 0,05$), тому приймається нульова гіпотеза про відсутність відмінності між усіма змінними.

Зважаючи на результати застосування двох статистичних критеріїв, можемо стверджувати, що всі ряди даних, які порівнювали є залежними, у літніх жінок і літніх чоловіків рівень психологічного благополуччя, а також рівні позитивних стосунків, автономії, управління середовищем, особистісного зростання, цілей у житті, самоприйняття є однаковим.

Висновки. Психологічне благополуччя особистості є інтегративним особистісним утворенням, що формується у процесі її активності та в системі реальних взаємин з об'єктами оточуючої дійсності і характеризується відчуттям задоволеності життям, усвідомленням реалізації власного потенціалу. Аналіз результатів поведеного дослідження дозволяє робити висновки про те, що літні чоловіки і жінки мають однаковий рівень психологічного благополуччя; він у цьому віці порівняно із попередніми віковими етапами знижується і загалом є низьким і нижчим від середнього. Це свідчить про те, що в цьому віці погіршується психологічне

функціонування людини, вона не розуміє напрямків свого подальшого розвитку, слабо усвідомлює можливості реалізації власного потенціалу, мало задоволена своїм життям та своєю особистістю, не приймає себе. Їй бракує близьких довірливих стосунків з оточуючими людьми. За умов виникнення суперечок, недостатньо захищає власну позицію, переважно приймає думку тих, хто є поряд, навіть, сторонніх осіб. Літня людина вважає, що майже не здатна щось змінити у своєму житті; їй часто нецікаво жити й смисл та спрямованість життя нею мало розуміються, вона ніби «пливе за течією».

Недостатнє психологічне благополуччя літніх осіб визначається їхніми труднощами у виявленні позитивних емоцій, зосередженістю на своїх недоліках, послабленням внутрішнього локусу контролю, погіршенням самооцінки та відсутністю адекватних засобів її компенсації, зниженням їхньої впевненості в собі, збільшенням відчуття безсилля, невірою у власну здатність щось змінити, нереалізованістю, втратою інтересу до життя, відсутністю задоволення ним, зосередженістю на вузькому соціальному просторі, хотінням змінити своє життя, але небажанням дійсно докладати для цього зусилля, негативним ставленням до змін, які в них відбуваються.

Сприяють низькому рівню психологічного благополуччя у старості й різноманітні соціальні чинники, зокрема, вихід на пенсію і, як наслідок, утрата роботи; ізолюваність, по-перше, від друзів та рідних, по-друге, від широкого соціального середовища, коли власне здоров'я, вільний час і бажання інших, об'єктивні обставини (відстань) не дозволяють поспілкуватися й отримати літній людині розраду. Економічний стан більшості пенсіонерів також мало допомагає їхній задоволеності життям й реалізованості в ньому. Багато хто з них, приділяючи багато уваги різним джерелам інформації про події в суспільстві, переживають з приводу політичної ситуації в Україні та світі.

Ураховуючи таку закономірність психічного розвитку в пізній дорослості, як варіативність, на іншій вибірці цієї вікової категорії можуть бути отримані інші результати, що свідчитимуть про нижче або вище психологічне благополуччя особистості. Але проведена діагностика загалом дозволяє стверджувати про погіршення такого благополуччя в літньому віці.

Крім статевої приналежності існують багато інших біологічних, соціальних, психологічних чинників, котрі можуть зумовлювати погіршення психологічного благополуччя, задоволеності життям людей на пізніх етапах життя. Тому перспективним напрямком досліджень є виявлення та обґрунтування таких чинників.

Література

1. Коваленко О. Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти: монографія / О. Г. Коваленко. – К.: Інститут обдарованої дитина, 2015. – 456 с.
2. Шевеленкова Т. Д. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методика исследования) / Т. Д. Шевеленкова, П. П. Фесенко // Психологическая диагностика. – 2005. – №3. – с. 95–123.
3. Dodge R. The challenge of defining wellbeing / R. Dodge, A. Daly, J. Huyton, L. Sanders // International Journal of Wellbeing. – 2012. – No 2(3). – p. 222–235.

Транслітераційний переклад літературних джерел

1. Kovalenko O. H. Mizhosoby`stisne spilkuvannya osib poxy`logo viku: psy`hologichni aspekty` : monografiya / O. H. Kovalenko. – K.: Insty`tut obdarovanoyi dy`ty`na, 2015. – 456 s.

2. *Shevelenkova T. D. Psy`xology`cheskoe blagopoluchy`e ly`chnosty` (obzor osnovnykh koncepcy`j y` metody`ka y`ssledovany`ya) / T. D. Shevelenkova, P. P. Fesenko // Psy`xology`cheskaya dy`agnosty`ka. – 2005. – #3. – s. 95–123.*
3. *Dodge R. The challenge of defining wellbeing / R. Dodge, A. Daly, J. Huyton, L. Sanders // International Journal of Wellbeing. – 2012. – No 2(3). – p. 222–235.*

Коваленко Е. Г. Психологическое благополучие пожилых людей разного пола.

Рассматриваются особенности психологического благополучия личности как интегративного личностного образования, которое формируется в процессе ее активности и в системе реальных взаимоотношений с окружающими объектами и характеризуется ощущением удовлетворенности жизнью, осознанием реализации собственного потенциала. Установлено, что у пожилых мужчин и женщин одинаковый уровень психологического благополучия; он в этом возрасте по сравнению с предыдущим снижается. Это свидетельствует о том, что в пожилом возрасте ухудшается психологическое функционирование человека, он не понимает направлений своего дальнейшего развития, не осознает возможностей реализации собственного потенциала, мало доволен своей жизнью и своей личностью. Ему не хватает доверительных отношений с окружающими людьми. При возникновении споров, он недостаточно защищает свою позицию, в основном принимает мнение других. Пожилой человек чувствует, что почти не способен что-то изменить в своей жизни; ему иногда неинтересно жить. Недостаточное психологическое благополучие пожилых людей определяется их трудностями в выявлении положительных эмоций, сосредоточенностью на своих недостатках, ослаблением внутреннего локуса контроля, ухудшением самооценки и отсутствием адекватных средств ее компенсации, снижением их уверенности в себе, увеличением ощущение бессилия, неверием в собственную способность что-то изменить, нереализованностью, потерей интереса к жизни, отсутствием удовлетворения ней, сосредоточенностью на узком социальном пространстве, хотением изменить свою жизнь, но нежеланием действительно прилагать для этого усилия, негативным отношением к изменениям, которые в них происходят.

Ключевые слова: психологическое благополучие, позитивные отношения, автономия, управление средой, личностный рост, цели в жизни, самопринятие.

Kovalenko O. H. The psychological wellbeing of elderly people of different sex. The features of personality's psychological wellbeing have been analyzed in the article. Personality's psychological wellbeing is an integrative personal construction, that is formed in the process of personal activities and in the system of personality's real relationships with surrounding objects. This can be described by a personal sense of life satisfaction, personal awareness of realize one's potential. It has been determined that elderly men and women have the same level of psychological wellbeing. This level is lower than in the previous age stages. This indicates that person's psychological functioning is getting worse in old ages. An elderly person does not understand the directions for his further development. They are not aware of the realization possibilities of one's capacity and are not satisfied with their lives and personality. An elderly person lacks close trusting relationships with others. They do not protect their own position and in disputes tend to adopt opinion of another people, even those who are strangers. An elderly person feels barely unable to change something in his life. He finds, it is not interesting to live. He doesn't understand the sense of his life and its directivity. Insufficient elderly persons' psychological wellbeing is determined by their difficulties in showing positive emotions, focusing on their faults, decreasing of their internal locus of control, declining of their self-esteem and lack of this self-esteem adequate compensation, loss of

their confidence, increasing their powerlessness feelings, unbelieving in their ability to change something, their lack of self-realization, loss of their interest in life, lack of life's satisfaction, their focusing on a narrow social space, their desire to change one's lives, but their reluctance to make this effort really, their negative attitude to the changes that are happening to them.

Keywords: psychological wellbeing, positive relations, autonomy, management of environment, personal growth, purpose in life, self-acceptance.

Відомості про автора:

Коваленко Олена Григорівна – доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава, України, olenagk@ukr.net

Information about the author:

Kovalenko Olena Hryhorivna – doctor of psychology, associate professor, associate professor of department of psychology, Poltava V. G. Korolenko national pedagogical university, Poltava, Ukraine, olenagk@ukr.net

Статтю подано до друку 01.06.2017.

УДК 37.015.31:17.022.1-053.4

© Л. В. Лохвицька, 2017

Л. В. Лохвицька (м. Переяслав-Хмельницький)

МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛЬНОЇ ВИХОВАНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ: ДОРБОК ЗАРУБІЖНИХ ПСИХОЛОГІВ СУЧАСНОСТІ

Лохвицька Л. В. Методичний арсенал дослідження моральної вихованості у дошкільників: дорбок зарубіжних психологів сучасності. У статті представлено огляд аналізу напрацювань представників зарубіжної психологічної науки в контексті вивчення у дітей дошкільного віку рівня моральної вихованості. Американськими дослідниками Єльського університету (США) Полом Блумом, Карен Уїнн, а також Дж. Кілі Хемлін із університету Британської Колумбії (Канада) запропоновано банк методик для проведення роботи з немовлятами: використання тривимірного дисплею та лялькових вистав, учасниками яких є такі персонажі як помічник і хіндер. Такими експериментами доведено, що вже в немовлячому віці (від 3-х міс.) малюки здатні розрізняти добрі і погані вчинки. Такі новаторські висновки докорінно відрізняються від поглядів щодо морального розвитку особистості, що закладені Піаже-Кольбергівською школою. Ці автори відстоюють думку про необхідність розвитку нового наукового напрямку – моральної психології і проведення нейробіологічних і еволюційних психологічних досліджень для з'ясування природи моральності індивіда. Вивчення складників особистісного зростання в процесі морального виховання знаходилося і в полі зору американської дослідниці Пітсбургського університету Шарон А. Нельсон. Розроблена нею методика «Моральні наміри» спрямована на визначення рівня прояву моральної мотивації дошкільниками 4-річного віку і старшими. На думку автора та прихильників такого підходу, це дає можливість прогнозувати нормативність моральної поведінки дитини та визначити навмисно чи випадково здійснювалися відповідні дії. Наукові погляди Амріши Вайш та її колег із університету Вірджинії (США) базуються на тому, що для дошкільників 4-5 років доцільно створювати такі ігрові ситуації, в яких вони мають визначити позицію морального агента. Проведене ними дослідження фокусується на доведенні онтогенетичного виникнення